

Sociological Dimension of the Social Portrait of a Combat Veteran

UDC: 355.01

DOI: <https://doi.org/10.15421/172369>**Pavlova Olena**Ph.D., <https://orcid.org/0009-0005-6909-9197>, karinka777@ukr.net*State Tax University (Irpın, Ukraine)*

Abstract

Military personnel are one of the most affected by the "hot stage" of the Russian-Ukrainian war. Taking on the main burden of hostilities, they receive injuries, contusions, mental injuries and in some cases even lose their lives in order to protect Ukrainian statehood. Therefore, Ukrainian veterans need social adaptation and rehabilitation in order to fully function within the framework of modern Ukrainian society. One of the important elements of the adaptation of veterans is the active interaction of veterans with civilians within the framework of social institutions. The main factors of such interaction are mutual trust and perception of one's partner. Therefore, the study of the social dimension of the portrait of a Ukrainian veteran is an important element in assessing the social potential of Ukrainian veterans in the sphere of transformation of modern Ukrainian society.

The purpose of the article. To find out the features of the social portrait of a Ukrainian veteran in modern Ukrainian society through the dimension of sociology.

The results. The article examines the sociological dimension of the social portrait of a Ukrainian veteran through the prism of sociology and practice. The peculiarities of displaying the social portrait of combat veterans have been clarified through the study of scientific research by foreign and domestic scientists. The peculiarities of the image of the Ukrainian war veteran in the public opinion of Ukrainians, which is expressed through the prism of empirical sociological research at the national level, in particular the "Ukrainian Center for Economic and Political Research named after Oleksandr Razumkov" and the sociological group "Rating", are analyzed. The paper proposes ways to improve the image of a Ukrainian veteran in public opinion through the implementation of appropriate information policy and technologies for social adaptation and rehabilitation of veterans of the full-scale Russian-Ukrainian war to the conditions of functioning of modern Ukrainian society.

Conclusions. The article examines the prospects for the involvement of Ukrainian veterans in the restoration of Ukraine and social cohesion as a technology for realizing the social potential of Ukrainian veterans and one of the elements of the development of Ukrainian society during martial law and in the post-war period. Social cohesion of Ukrainian veterans is considered as a technology for preventing and overcoming social isolation of Ukrainian veterans. The work examines the need for further development of the veteran movement in the country with an orientation to the best foreign practices with the aim of transforming the veteran movement formed in Soviet times after the Soviet-Afghan military conflict from the reorientation of veteran organizations from political activity to maximum assistance to Ukrainian veterans in the field of integration into conditions of peaceful life through involvement in social practices within various social institutions.

Keywords: Veteran, image of a veteran, public opinion, social interaction, social institutions

Соціологічний вимір соціального портрету ветерана бойових дій

Павлова Олена*Державний податковий університет (Ірпін, Україна)*

Анотація

Військовослужбовці є однією з найбільш постраждалих від «гарячої стадії» російсько-української війни. Вони беручи на себе основний тягар бойових дій отримуючи поранення, контузії, психічні травми та в деяких випадках навіть втрачають життя, щоб захистити українську державність. Тому українські ветерани потребують соціальної адаптації та реабілітації для повноцінного функціонування в рамках сучасного українського суспільства.

Мета статті. З'ясувати особливості соціального портрета українського ветерана в сучасному українському суспільстві крізь вимір соціології.

Результати. Проаналізовано особливості відображення образу українського ветерана війни в громадській думці українців, що виражається крізь призму емпіричних соціологічних досліджень загальнонаціонального рівня, зокрема «Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова» та соціологічної групи «Рейтинг». В роботі запропоновано шляхи покращення образу українського ветерана в громадській думці через впровадження відповідної інформаційної політики та технологій соціальної адаптації і реабілітації ветеранів повномасштабної російсько-української війни до умов функціонування сучасного українського суспільства.

Висновки. Соціальне згуртування українських ветеранів розглядається як технологія профілактики та подолання соціальної ізоляваності українських ветеранів. В роботі досліджено необхідність подальшої розбудови ветеранського руху в країні з орієнтацією на кращі закордонні практики з метою трансформації ветеранського руху сформованого за радянських часів після радянсько-афганського військового конфлікту з переорієнтації ветеранських організацій з політичної діяльності на максимальну допомогу українським ветеранам в сфері інтеграції до умов мирного життя через залучення до соціальних практик в рамках різноманітних соціальних інституцій.

Ключові слова: ветеран, образ ветерана, громадська думка, соціальна взаємодія, соціальні інституції

Стаття надійшла / Article arrived: 25.08.2023

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2023

Актуальність.

Поняття «ветеран» у свідомості багатьох українців продовжує асоціюватись з Другою світовою війною, але починаючи з 2014 року, коли після загострення військової ситуації на території окремих районів Луганської та Донецької областей було впроваджено АТО й ООС і українське суспільство почало функціонувати в соціальній реальності, де існують українці, що отримали статус учасників військових дій та пережили специфічні події для мирного часу. Вони будуть впливати на подальше життя як окремих українських ветеранів так і українського суспільства в цілому. Зазначена проблема набула додаткової актуалізації після початку російського повномасштабного військового вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року. Сьогодні ми можемо говорити про сотні тисяч українців, що несуть службу в ЗСУ та інших мілітаризованих структурах, що боронять українські кордони та ведуть бойові дії спрямовані на звільнення та оборону української території. Військова служба має свою специфіку, яку підсилюють безпосередні військові дії, що суттєво впливає на психіку та соціальні навички військовослужбовців. В той же час військовослужбовці рано чи пізно стають ветеранами та повертаються до мирного життя і тут постає проблема їх ролі в функціонуванні багатьох соціальних інституцій. Та як після військових дій вони потребують соціальної адаптації та комплексної реабілітації в той же час іншою стороною медалі зазначеної проблеми є відношення до ветеранів членів суспільства, що не мають безпосереднього військового досвіду. Так як саме з ними приходить вступати у взаємодію ветеранам в рамках цивільного життя. Зважаючи на описану нами диспозицію дуже важливим фактором є рівень сприйняття пересічними членами суспільства ветеранів як партнерів в рамках взаємної співпраці задля досягнення спільних соціальних цілей. Тому дослідження соціально-психологічного портрету ветерана є важливим діагностичним інструментом оцінки рівня пристосованості ветеранів до соціальних практик та рівня їх сприйняття іншими членами суспільства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Образ ветеранів військових конфліктів є багатомірним та багатоаспектним і тому в зарубіжній літературі не обмежуються саме дослідженням громадської думки, так як існують й інші виміри оцінки образу ветерана. До таких досліджень ми відносимо дослідження медико-психологічного виміру функціонування ветеранів війни в Іраку. Саме таке дослідження провів колектив американських дослідників під керівництвом Matthew O. Kimble (Kimble, Fleming, Bandy, Kim, & Zambetti, 2010). В рамках дослідження N. Hunt, I. Robbins (Hunt, & Robbins, 2001), було досліджено соціальні особливості функціонування ветеранів Другої світової війни та

їх об'єднань. Зазначене дослідження на нашу думку є одним з найкращих в царині оцінки відображення образу ветерана війни крізь призми соціальних практик.

Робота Darrell P. Wheeler, Martha Bragin присвячена соціальним проблемам ветеранів та наданню їм соціальної допомоги (Wheeler, & Bragin, 2007).

Перелічені роботи присвячені зарубіжному досвіду оцінки досвіду відображення образу ветерана в соціальних практиках. Для нас дуже важливою є саме українська специфіка відображення образу ветерана в сучасних соціальних процесах. Через те, що до 2014 року українські військові не приймали активної участі у військових конфліктах, крім участі у міжнародних гуманітарних місіях, то і тема образу ветерана військових конфліктів була майже не досліджена в роботах українських науковців. Початок АТО був не однозначно сприйнятий українським суспільством, яке знаходилося у постмайданному стані й тому перші дослідження образу ветерана проводились дослідниками в сфері масової комунікації. Серед зазначених досліджень слід виділити роботу Євтушенко О. «Образ героя в сучасному медіатексті: функціонально-типологічний аналіз» (Євтушенко, 2015). Важливість зазначеної роботи полягає в тому, що в ній розкрито контекст образу ветерана в ключі процесу героїзації. Зазначений контекст є важливим з точки зору гармонізації відносин між ветеранами та іншими прошарками українського населення.

Важливою віхою у дослідженнях соціального портрету українського ветерана є соціологічне дослідження групи українських вчених під орудою Марценюк Т. про соціальний вимір життя українських захисниць (Марценюк, Квіт, Гриценко, & Василенко, 2019). Епохальність зазначеного дослідження полягає в тому, що воно присвячене саме портрету жінки військової. В рамках зазначеного дослідження вдалося актуалізувати роль жінки в лавах ЗСУ та її соціального функціонування в умовах цивільного життя.

Відзначаємо комплексність дослідження мілітарної ідентичності українців Артеменко А. і Батаєва К. (2022). Зазначене дослідження було здійснене на матеріалах часів АТО та ООС і не враховує вже специфіки мілітарної самоідентифікації українців, але саме в ньому визначено основні мілітаризації соціальних інституцій українського суспільства та окремих соціальних груп. Аналіз наукових доробків українських та зарубіжних вчених довів наукову перспективність дослідження тематики відображення соціального портрету ветеранів війни. Зважаючи на все це ми вважаємо, що актуальним є проаналізувати соціальний портрет українських ветеранів в контексті соціологічної теорії та практики.

Метою дослідження є з'ясувати особливості соціального портрета українського ветерана в сучасному українському суспільстві крізь вимір соціології.

Результати дослідження.

Збройні сили України за часів української незалежності переживали дуже різні часи від скорочення і тотального недофінансування першочергових статей в 90-ті роки XX і першого десятиліття XXI століття до однієї з найпопулярніших інституцій на думку представників українського суспільства. Про останнє свідчить дослідження центра імені Олександра Разумкова. Так на липень 2023 року довіру Збройними силами України виказали 93% респондентів та 87% довіряють добровольчим загонам, 81% довіряють Національній гвардії (Оцінка громадянами ситуації, 2023). Всі зазначені інституції входять в першу четвірку рейтингу і випереджають президента України, Службу безпеки України та інших провідних інституцій сучасного українського суспільства. Зазначене дослідження свідчить про повагу та підтримку військовослужбовців і відповідно ветеранів, але не слід забувати, що довіра до ветеранів та військовослужбовців є символічною, але соціальна взаємодія та комунікація у щоденному режимі це зовсім інший режим, що потребує додаткового дослідження.

«Двадцять загальнонаціональне опитування. Образ ветеранів в українському суспільстві», що було проведене соціологічною групою «Рейтинг» разом з «Ветеранським фондом» в січні 2023 року має наступні результати (Двадцять загальнонаціональне опитування, 2023). Довіра до військовослужбовців ЗСУ 75%, довіра до ветеранів російсько-українського конфлікту 69% та 58% рівень довіри до ветеранів АТО. В даному випадку ми спостерігаємо тенденцію, яка свідчить про зменшення до військовослужбовців та ветеранів з плином часу. Пояснення зазначеному феномену криється у тому, що з ветеранами у цивільного населення суттєво більше соціальних контактів ніж з військовослужбовцями. І чим більше зазначених контактів тим суттєво більший ризик конфліктів та непорозумінь, які згодом можуть призводити до зменшення рівня довіри. Тому нам слід очікувати на зниження рівня довіри до ветеранів у поствоєнний період, що є невідворотнім через зміну актуалізації громадської думки.

39% респондентів з припускають ймовірність в родині ветерана родинних конфліктів, 36% вважають, що у ветеранів є проблеми з алкоголем, 37% схильні припускати ймовірність проблем у ветеранів з працевлаштування, 21% респондентів припускають ймовірність схильності ветеранів до суїцидальної поведінки та 16% припускають у ветеранів проблеми із законом (Двадцять загальнонаціональне опитування, 2023). В даному випадку ми розглянули показники респондентів, які припускають ймовірність зазначених проблем і ці показники не відносяться до респондентів, які вибрали варіант висока ймовірність. Хоча зазначені показники за переліченими нами питаннями корегувались від 5% до 17%. Так як люди з такою

точкою зору можуть мати високу долю упередження до ветеранів. Слід зазначити, що всі зазначені результати висвітлюють життя ветерана у негативному світлі. І це при високому рівні довіри до ветеранів. Тому можна зробити висновок, що люди оцінюють життя ветерана як важке. Головними ризиками для життя ветерана вони вбачають проблеми соціальної дезадаптованості, яка переростає у психологічні та професійні проблеми особистості. Зазначені висновки українців можна трактувати так, що роль військовослужбовця є почесною, але деструктивною для функціонування в рамках сучасного українського суспільства. Одним з проявів цього контексту є проблеми з мобілізацією українців через побоювання комплексу соціальних проблем у поствоєнний період. Одним з маркерів, що підтверджує цю точку зору є те, що 30% респондентів відповідаючи на питання дослідження соціологічної групи «Рейтинг» відповіли, що ветеран це здорова людина. 55% респондентів вважають, що ветеран є молодшою людиною і жоден з респондентів не ототожнює поняття ветеран з жінкою (Двадцять загальнонаціональне опитування, 2023). Тобто для 70% респондентів поняття ветеран та здоров'я поняття не тотожні, а навіть взаємовиключні. Якщо будувати логічний ряд зважаючи на згадані нами відповіді, то можна прийти до висновку, що для переважної більшості українців ветеран це молодий чоловік з вадами здоров'я. Подібний логічний ряд на нашу думку є проявом суттєвого викривлення громадської думки українців і не в останню чергу він базується на соціальних страхах та відсутності збалансованої інформаційної політики в сфері репрезентації образу українського ветерана. Тому не в останню чергу Міністерство у справах ветеранів України разом з представниками громадськості, що співпрацюють з військовослужбовцями та ветеранами мають почати таку роботу.

Якщо виходити з відповідей на інші питання, то для половини чи навіть більшої кількості респондентів в залежності від питання можна побудувати і інші логічні ради негативних характеристик життя ветеранів, то може скластися враження, що функціонування ветеранів в рамках сучасного українського суспільства не має позитивних наративів з іншого боку можна стверджувати, що для третини респондентів проблеми з працевлаштуванням, конфліктами в родині та зловживанням алкоголем та наркотиками (Двадцять загальнонаціональне опитування, 2023). Тобто зазначена група респондентів має позитивні конотації до українських ветеранів і тому ветерани можуть спиратись на них як на опору у своїх адаптаційних практиках. Саме ці українці будуть активно взаємодіяти з ветеранами в рамках різних інституцій сучасного українського суспільства та стануть запорукою нової моделі позитивної взаємодії ветеранів з особами, що позитивно налаштовані співпрацювати з ветеранами.

За даними соціологічного дослідження групи «Рейтинг», приуроченого до дня Незалежності України, перемоги ЗСУ 65% респондентів розглядають у ролі важливого фактору об'єднання України. Респонденти, що проживають в Україні, вбачають потенціал об'єднання у перемогах ЗСУ (Соціологічне дослідження, 2023). Для них вони носять глибокий символізм. В даному випадку можна припустити, що для зазначених респондентів взаємодія з ветеранами російсько-українського конфлікту буде носити позитивний характер і в даному випадку ми можемо говорити про використання соціального та символічного потенціалу ветеранів для відновлення української держави, та розвитку сучасного українського суспільства. Відновлення цивільної інфраструктури України та побудову якісно нових соціальних взаємовідносин доцільно базувати саме на ветеранах. Українські ветерани як і ветерани інших визвольних війн витрачають велику кількість ресурсів для оборони та визволення своїх територій і тому отримують моральне право на активну участь у трансформації соціальних інститутів заради розвитку держави.

Незважаючи на наші позитивні оцінки потенціалу ветеранів, для взаємодії з соціальними інституціями, вважаємо, що для українського суспільства, в особі представників різних верств населення, є актуальною проблема зневіри в себе безпосередньо самих українських ветеранів. Так за дослідженням правозахисного центру для військовослужбовців «Принцип» та Gradus «Основною причиною страхів післявоєнного життя є забуття державою ветеранів після війни (72%). Також більша половина опитаних бояться, що не зможуть знайти роботу (55%) та не зможуть призвичаїтися до мирного життя (49%). Частина військових (35%) вважають, що поранення, які вони отримали під час війни, може вплинути на негативні думки оточення» (72% ветеранів, 2023). На нашу думку зазначений стан речей зумовлений відсутністю соціального діалогу між державою, ветеранами та громадськістю. Тобто відсутність зазначеної форми діалогу на інституційному рівні та його візуалізації в засобах масової інформації, соціальних мережах і громадських дискусій призводить до продукування і поширення соціальних страхів та міфів. Тому впровадження зазначеної форми соціального діалогу є пріоритетним напрямком для інтеграції українських військовослужбовців та ветеранів до мирного життя.

На нашу думку, українському суспільству необхідно готуватись до реінтеграції великої кількості ветеранів, що в майбутньому будуть демобілізованими. Для цього необхідно вже сьогодні запропонувати модель їх реінтеграції до мирного життя. Не в останню чергу зазначений процес буде залежати від бажання самих ветеранів та бажання представників інших соціальних груп вступати з

ветеранами у соціальні зв'язки в рамках різних соціальних інституцій. Не в останню чергу обидва ці процеси залежать від портрету українського ветерана. Чим більш реалістичним він буде та правильно презентований в інформаційному полі, тим більше шансів у українців, що не мають досвіду співпраці з ветеранами у своєму повсякденному житті, прагнути до активної, позитивної і взаємовигідної взаємодії з ними. Подібна ситуація із військовослужбовцями, коли до них на фронт доходить інформація про проблеми інтеграції ветеранів до умов мирного життя, вони втрачають надії та мотивацію до участі в активних соціальних перетвореннях і тому з часом можуть проявляти схильність до соціальної ізоляції. Подібна ситуація є не бажаною, так як вона суттєво зменшує можливості реалізації соціального потенціалу українських ветеранів в сфері трансформації суспільних інституцій.

Для покращення громадської думки про потенційні можливості українських ветеранів в реалізації власної проактивної позиції, в авангарді суспільних перетворень, слід реалізувати наступні соціальні технології:

1. Стимулювати створення контенту про реальне життя та адаптацію до умов цивільного життя українського ветерана. Це можуть бути художні та документальні фільми, театральні постановки, флешмоби, мобільні ігри, тощо. Головна роль зазначеного контенту повинна полягати у візуалізації поняття ветеран з конкретними особистостями та їх реальним життям. Чому за вже нами озвученими результатами соціологічних досліджень ЗСУ та інші силові відомства України користуються максимальною суспільною довірою, але при цьому основними маркерами життя конкретного українського ветерана є соціальні, психологічні, матеріальні та медичні аспекти його існування. Тому дуже важливо як створювати умови для реінтеграції українських ветеранів, так і візуалізовувати приклади вдалої реінтеграції українських ветеранів.

2. Залучення ветеранів до функціонування в рамках максимальної кількості різних соціальних інституцій. Так склалося історично, що більшість ветеранів чоловіки різного віку і багато з них перебувають у полоні гендерних стереотипів, які хоч і важко, але долаються як в рамках ЗСУ так і сучасного українського суспільства. Тому в сучасному світі українські ветерани могли б долати зазначені гендерні стереотипи через залучення ветеранів-чоловіків до роботи в освітніх закладах різного типу у тому числі і дошкільних. В той час як ветеранів жінок можна залучати до роботи в промисловому секторі. Головне щоб зазначені практики мали системний характер і тоді ми зможемо сприяти подоланню гендерних стереотипів та застосуванню особистісного й соціального потенціалів ветеранів в трансформації максимальної кількості соціальних інституцій.

3. Згуртування ветеранів бойових дій через діяльність ветеранських об'єднань та інших громадських організацій, що займаються представленням ветеранів в громадському секторі та сприяють інтеграції ветеранів до соціальних процесів. Як показує світовий досвід інтеграція ветеранів до мирного життя у своїй базовій моделі пов'язана безпосередньо з діяльністю ветеранських організацій. Ветеранські організації в Україні почали функціонувати з перших років відновлення української незалежності з акцентуацією на ветеранів радянсько-афганського конфлікту і, зазвичай, подібні громадські організації працювали за радянськими лекалам і підживлювали ресурси ліві проросійські політичні партії. Сьогодні є спроби розвитку мережі ветеранських організацій, які займалися би не політикою. А дійсно допомогою пересічним ветеранам в інтеграції до реалій мирного життя. Для цього слід надавати організаційну та матеріальну допомогу ветеранським організаціям як за бюджетного фінансування, що могло б перерозподілятися через Міністерство у справах ветеранів, так і на конкурсній основі за фінансування міжнародних донорів в рамках міжнародної технічної допомоги.

Висновки.

Кожна велика соціальна група має свій соціально-психологічний портрет, що відображає її соціальні характеристики та маркери подальших трансформацій. Соціальний портрет українського ветерана, що виявляється та уточнюється в рамках соціологічних досліджень провідних соціологічних інститутів та агенцій засвідчує його неоднозначність. Так як громадська думка українців містить високий рівень довіри до Збройних сил України та українських ветеранів, але в той же час пересічні українці

визначаючи соціальний портрет українського ветерана відзначають його високий рівень соціальної десоціалізації та соціальної ізоляції, що проявляється у дисгармонізації родинних відносин, безробіття, низького рівня здоров'я, проблем з законом, зловживанням алкоголю та наркотиків. Зазначені маркери активно продукуються засобами масової інформації та соціальними мережами. Це призводить до зневіри в реалізації власного соціального потенціалу самими ветеранами. Саме тому сьогодні українській державі та представникам громадського сектору слід визначити пріоритети у інтеграції українських військових до реалій мирного життя і організувати систему відображення позитивних практик соціальної адаптації українських ветеранів до умов мирного життя в засобах масової інформації та соціальних мережах. Важливим елементом реалізації соціального потенціалу українських ветеранів є збільшення кількості соціальних практик до яких долучені українські ветерани в рамках різних соціальних інституцій. Важливим елементом згуртування та об'єднання українських ветеранів є ветеранський рух, що є важливою ланкою соціальної взаємодії українських ветеранів з іншими соціальними групами та інституціями. Ветерани мають значний соціальний потенціал, що може бути реалізований в реальному секторі економіки, державному управлінні, органах місцевого самоврядування, сфері послуг та соціальній адаптації й психологічній реабілітації своїх побратимів. Для реалізації соціального потенціалу українських ветеранів необхідна співпраця з громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та міжнародними організаціями, що презентують інтереси ветеранів різних країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- 72% ветеранів які мають страх щодо життя, бояться, що держава забуде про них після війни. (2023). (2023, Серпень 14). Відновлено з <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/342333-72-veteraniv-yaki-mayut-strah-shchodo-zhittya-boyatsya-derzhava-zabude-pro-nih-pislya-viyni>
- Артеменко, А., & Батаєва, К. (2022). *Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС*. (Монографія). Харків: Вид-во ХГУ «НУА».
- Двадцять загальнонаціональне опитування. Образ ветеранів в українському суспільстві (14-16 січня 2023). (2023, Січень 24). Відновлено з https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyate_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_p_d_chas_v_yni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu_susp_lst.html
- Євтушенко, О. М. (2015). *Образ героя в сучасному медіатексті: функціонально-типологічний аналіз*. (Автореферат дисертації кандидата наук, соціальна комунікація 27.00.01). Київ.
- Марценюк, Т., Квіт, А., Гриценко, Г., & Василенко, Л. (2019). *Невидимий батальйон 2.0: повернення ветеранок до мирного життя*. (Соціологічне дослідження). Відновлено з <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7825f73c-df53-49f2-b325-3136e068c3cd/content>
- Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.). (2023, Липень 26). *Разумков Центр*. Відновлено з <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politikiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r>
- Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: Уявлення про патріотизм та майбутнє України (16-20 серпня 2023). (2023, Серпень 24). Відновлено з https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezho_uyavlennya_pro_pat_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html

- Hunt, N., & Robbins, I. (2001). World War II veterans, social support, and veterans' associations. *Aging Ment Health*, 5(2), 175-82. DOI: 10.1080/1360 7860120038384
- Kimble, M. O., Fleming, K., Bandy, C., Kim, Ju., & Zambetti, A. (2010). Eye tracking and visual attention to threatening stimuli in veterans of the Iraq war. *Journal of Anxiety Disorders*, 24(3), 293-299.
- Wheeler, D. P., & Bragin M. (2007). Bringing It All Back Home: Social Work and the Challenge of Returning Veterans. *Health & Social Work*, 32(4), 297-300. DOI: <https://doi.org/10.1093/hsw/32.4.297>

REFERENCES

- 72% of veterans who are afraid of life fear that the state will forget about them after the war. (2023). (2023, August 14). Retrieved from <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/342333-72-veteraniv-yaki-mayut-strah-schodo-zhittya-boyatsya-scho-derzhava-zabude-pro-nih-pislya-viyni>
- Artemenko, A., & Bataeva, K. (2022). *Military identity and social adaptation of ATO/OO veterans*. (Monograph). Kharkiv: KHSU "NUA" Publishing House.
- Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude to individual initiatives of government bodies (July 2023). (2023, July 26). *Razumkov Center*. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r>
- Hunt, N., & Robbins, I. (2001). World War II veterans, social support, and veterans' associations. *Aging Ment Health*, 5(2), 175-82. DOI: 10.1080/1360 7860120038384
- Kimble, M. O., Fleming, K., Bandy, C., Kim, Ju., & Zambetti, A. (2010). Eye tracking and visual attention to threatening stimuli in veterans of the Iraq war. *Journal of Anxiety Disorders*, 24(3), 293-299.
- Martsenyuk, T., Kvit, A., Hrytsenko, G., & Vasylenko, L. (2019). *The invisible battalion 2.0: the return of female veterans to a peaceful life*. (Sociological research). Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7825f73c-df53-49f2-b325-3136e068c3cd/content>
- Sociological research for Independence Day: Insights into patriotism and the future of Ukraine (August 16-20, 2023)*. (2023, August 24). Retrieved from https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html
- Twentieth national survey. The image of veterans in Ukrainian society (January 14-16, 2023)*. (2023, January 24). Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyate_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_p_d_chas_v_yyni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu_susp_lst.html
- Wheeler, D. P., & Bragin M. (2007). Bringing It All Back Home: Social Work and the Challenge of Returning Veterans. *Health & Social Work*, 32(4), 297-300. DOI: <https://doi.org/10.1093/hsw/32.4.297>
- Yevtushenko, O. M. (2015). *The image of the hero in the modern media text: a functional and typological analysis*. (Abstract of the thesis of the candidate of sciences, social communication 27.00.01). Kyiv.